

Vroegste windmolens in en bij Voorburg

Wiard Beek

Inleiding

In *Molinologie* 34 heb ik de door spierkracht aangedreven korenmolens in het Romeinse stadje Forum Hadriani, gelegen op de plaats van het huidige Voorburg, beschreven. Na het vertrek van de Romeinen verdwenen ook de mechanische korenmolens. Het onderstaand artikel beschrijft de komst van de eerste veertiende-eeuwse windkorenmolen en de poldermolens in de vijftiende eeuw in Voorburg. Ook is aandacht besteed aan hun opvolgers. De tekst is chronologisch ingedeeld, waardoor eerst de ontginning wordt beschreven, dan het ontstaan van polders, het eerste sluisje, Voorburgs eerste korenwindmolen en tot slot de poldermolens.

Ontstaan van Voorburg

In de buurt van het voormalige Forum Hadriani op de oudste strandwal ontstond in de negende eeuw de kern van het huidige dorp Voorburg. De strandwal lag aan de rand van een uitgestrekt veenkussen, gelegen tussen de Rijn en de Maas. (Afb. 1.) Voorburg ontstond aan de veenrivier de Vliet.¹ Deze stroomde tussen de strandwal en het veenkussen.

Ontginning en onbelemmerde scheepvaart

Vanaf de elfde eeuw werd het veenkussen vanuit de randen ontgonnen. Hiertoe lieten de graven de Vliet uitdiepen om het als afwateringskanaal te laten functioneren. Sloten werden er haaks op gegraven, zodat het overtollige water via de lager gelegen Maas en Rijn naar zee kon wegstromen.⁵ Afbeelding 2 geeft deze oude slotenstructuur weer. Door ontginning van en afwatering uit het veen ontstond inklinking en daalde de bodem. Afhankelijk van de bodemgesteldheid kon de bodemdaling tot 1 m per eeuw bedragen. Vanwege toenemende wateroverlast werden gebieden door kaden van elkaar gescheiden. Een voorbeeld is de Postenkade tussen de Rijswijcker- en Teijlingherbrouckpolder. (Afb. 2.)

Afb. 1. *Paleogeografische kaart uit 800 na Chr. met Zuid-Holland als detail.² De rode stip geeft de ligging van het dorpje Voorburg aan de Vliet aan en de letter 'Z' het ontstaan van het Zoetermeerse Meer.*

Legenda: - *lichtgroen:* ingedijkt overstromingsgebied; - *groen:* overstromingsvlakten; - *bruin:* veenkussens; - *lichtgeel:* duinvalleien tussen de strandwallen; - *geel:* strandwal; - *blauw:* zee, rivieren en meren.

Tot ongeveer het jaar 1300 konden in het beschreven gebied alle sloten met kleine binnenvaartuigen worden bevaren. Alle opbrengsten van landbouw, veeteelt en turfwinning konden zonder belemmering van spuien, overtomen en verlaten (schutsluizen) naar de omliggende dorpen worden vervoerd. Het enige obstakel was de dam tussen Rijnland en Delfland in de Vliet bij Leidschendam.

Vorming van de polders in en bij Voorburg

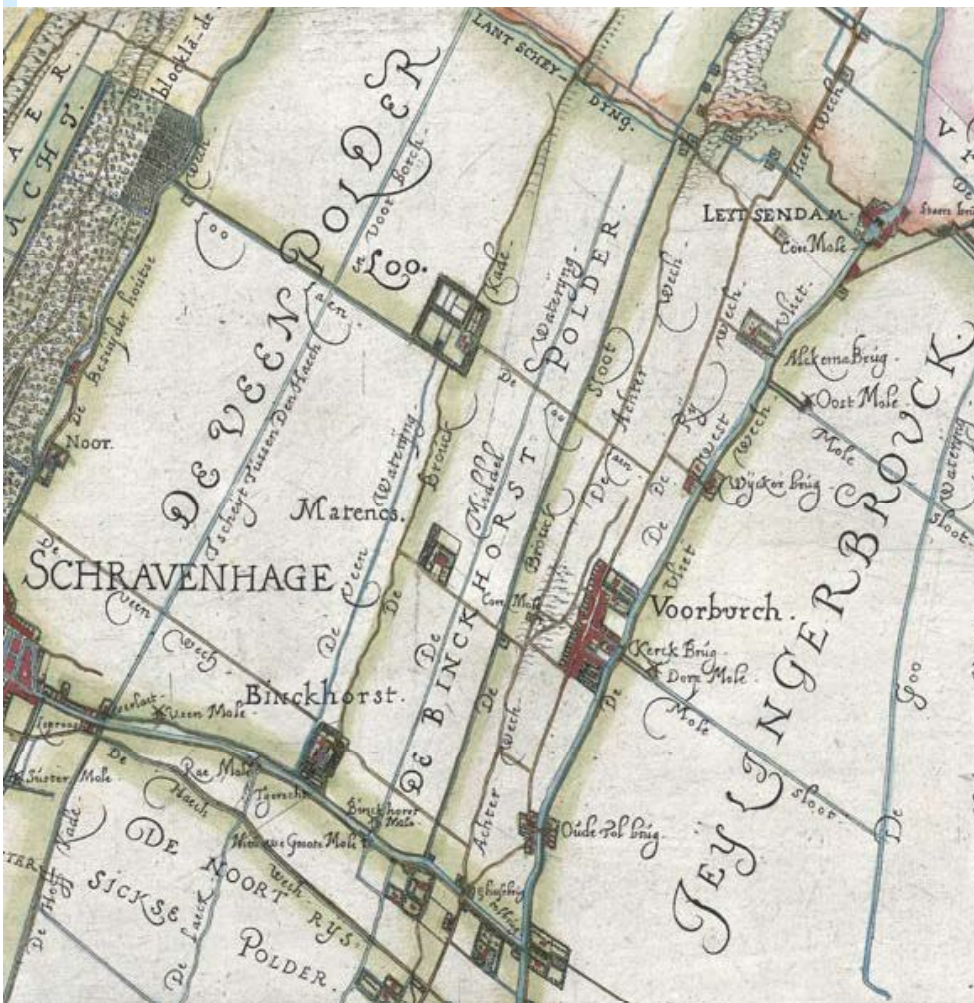
Omdat door de inklinking het slootwaterpeil binnen Voorburg omstreeks 1300 gelijk kwam te liggen aan het waterpeil van de Vliet, stagneerde de natuurlijke afwatering in de Veen-, Binckhorst- en Teijlingherbrouck-gebieden. Rondom deze gebieden werden toen dijken en kades met elkaar verbonden om alle instroom van water uit omliggende gebieden en uit de Vliet te stoppen. Aldus ontstonden de drie polders in en bij Voorburg. De scheepvaart vanuit Voorburg naar en van de polders werd echter geblokkeerd door de kade langs de Vliet en de Vronensloot (tot 1346 de voorganger van de Haagse Vaart). (Afb. 6.)

Vanaf 1300 tot de komst van de door wind aangedreven poldermolens een eeuw daarna werd voor het opmalen van overtollig water uit de polders gewoonlijk gebruik gemaakt van spuien, hoosscheppen of van door mens of dier aangedreven maalwerktuigen in de vorm van een vijzel of scheprad. Voor ons gebied is hierover geen nadere informatie gevonden. Voor het gebruik van dergelijke werktuigen werd geen vergunning geëist door het eind dertiende eeuw opgerichte Hoogheemraadschap van Delfland.

Afb. 2. Kaartdetail van de afwateringssloten ten zuidoosten van de Vliet, 50° rechthoekig gedraaid afgebeeld.³ Midden-boven ligt Voorburg aan de Vliet. Het oude Rijswijckerbrouck liep van de Nieuwe of Kleijweg (rode verticale lijn links op de kaart) tot de Postenkade (rode verticale lijn iets links van het midden op de kaart). Het oude Teijlingherbrouck gebied liep van de Postenkade tot de Hoevenzijdwinde – rechts als landscheidingsdijk aangegeven. De 'Delfse Vliet' (Delftse Vaart; diagonaal tussen de twee verticale rode lijnen) vanaf de Hoornbrug tot Delft werd 'pas' in 1344/45 gedolven.⁴

Afb. 3. Ambachtsheerlijkheid Voorburch 1610–1615, 25° anti-kloksgewijs gedraaid.⁶ Onder aan de Haagse Vaart de Veendam Mole en de Binckhorst Mole beide gelegen in het ambacht van Voorburch. Links van het centrum van het dorpje Voorburch de Core Mole op het duintje en rechts van De West Vliet de Dorp Mole en Oost Mole. Bovenin is de Hoevenzijdwinde in rood aangegeven als landscheiding (waterscheiding) tussen Rijnland en Delfland.

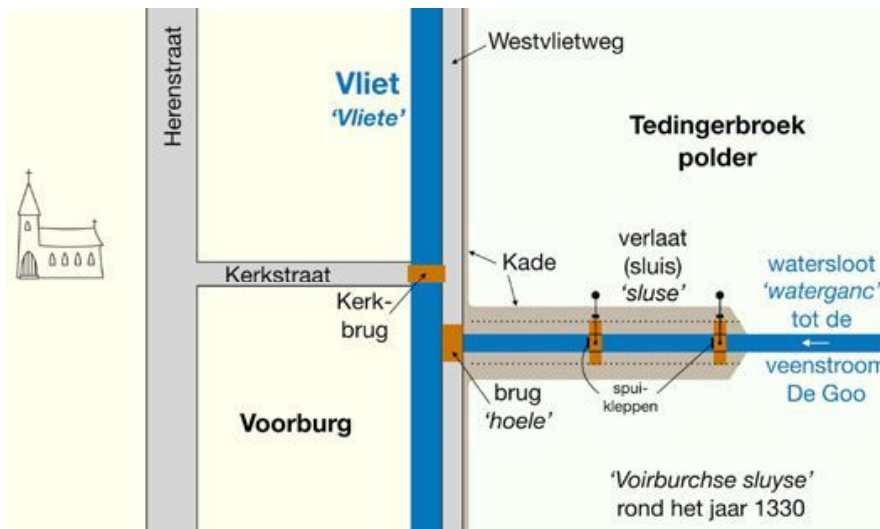
NB1. In de tekst zijn voor de oorspronkelijke namen van de molens, de namen op de oudste kaarten gebruikt en cursief geschreven. Later gebruikte namen zijn normaal geschreven. In de bijschriften van de afbeeldingen is een omgekeerde schrijfwijze gebruikt. Onderstreepte molens zijn bestaande molens.

NB2. De oude naam Teijlingherbroeck werd vanaf 1630 ook Tedingerbroeck genoemd en het oude gebied Rijswijckerbroeck is door de Delftse Vliet in 1346 gesplitst in Plaspoelpolder en Oude- en Nieuwe Broekpolders die nu Hoge- en Lage Broekpolders heten.⁷ De huidige polder van Ypenburg ligt deels over de Hoge- en Lage Broekpolders en over een klein deel van de Tedingerbroekpolder.

<i>Core Mole</i>	1356, Core Moolen – opvolger 1683: Molen van Baas †1917.
<i>Kerckmoelen</i>	<1438, Dorp Mole, Kerelsmolen – opvolger 1620: Kerkmolen, Westmolen †1977.
<i>Veenmolen</i>	1446, Veen Mole, oude Veenmolen – opvolger 1626: ‘oude Veenmo(o)le(n)’, Boontjesmolen †1907.
<i>Binchorstmoelen</i>	1461, Binchorstmoelen, Bin(m)ckhorst Mole – opvolger 1621: Binnemole, Binne Mole, Binkhorstmolen, Vliegermolen, molen <u>De Vlieger</u> .
<i>Oostmoelen</i>	ca. 1512, Oostmoolen – opvolger 1612: Oost Mole, Oost mole, Nieuwe Oostmolen †1870.
<i>Nieuwe Veen Molen</i>	1654, Boschmolen, Nieuwe Veen Moolen, <u>Nieuwe Veenmolen</u> (ontstaan in het ambacht van Den Haag).

Afb. 4. Teijlingherbroeck polder in 1610–1615, 40° anti-klokgewijs gedraaid.⁸ Detail van de kaart van Floris Balthasar met de Dorp en Oost Mole aangegeven. De oranje dijk aan de bovenkant is de Hoevenzijdwinde en de oranje kade aan de onderkant is de Postenkade. De Goo Watering is de verticale veenstroom in het midden van de kaart.

Afb. 5. Kaartje van de sluis in de Tedingebroekpolder rond 1330 met watersloot en bruggetje in de Westvlietweg langs de Vliet bij de Kerkbrug van Voorburg.¹³ (Tekening van de auteur)

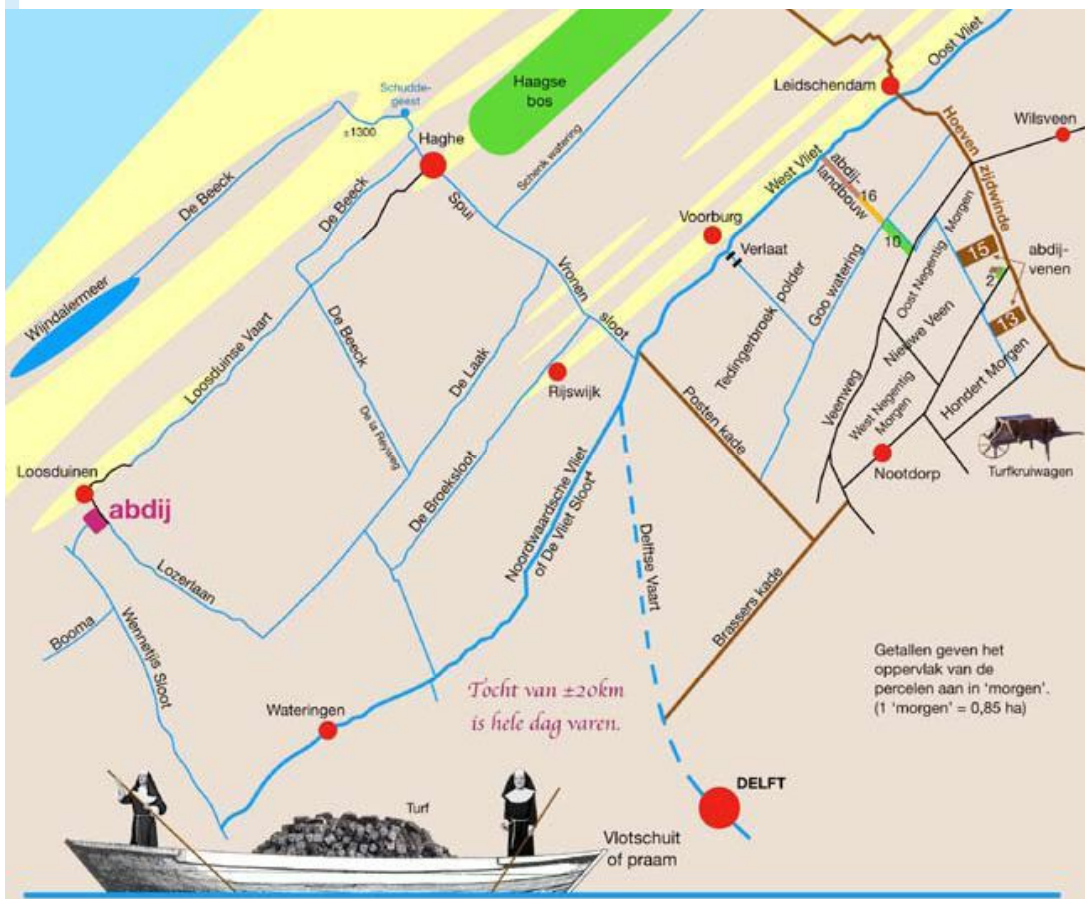
Om later in het artikel vast te kunnen stellen op welke locatie in en bij Voorburg de eerste poldermolen werd opgericht is het nodig om eerst het ontstaan van een sluisje bij de Kerkbrug in Voorburg te beschrijven.

Het eerste sluisje

In 1229 werd het Cisterciënzerinnenklooster te Loosduinen gesticht.⁹ Een oorkonde uit 1334/35¹⁰ bevestigt voor het klooster het bezit van grond in het land genaamd 'Nieuwe Veen'¹¹ en beschreef een geschil over de verbreding van een *waterganc* en een

hoele (bruggetje). Tevens was er sprake van een *sluse* (sluis; Afb. 5). Het bruggetje lag in de Westvlietweg waaronder scheepjes vanuit Nieuwe Veen via de Goo Watering, de *waterganc* en het *sluse* de Vliet op en af konden varen.

Verderop in de tekst van dit artikel wordt uitgelegd waarom hier sprake is van de voorlopers van de molensloot en het verlaat en waarom later op deze plek de *Kerckmoelen* en zijn opvolger de Westmolen werden opgericht. Afbeelding 5 betreft de locatie van de oorkonde.

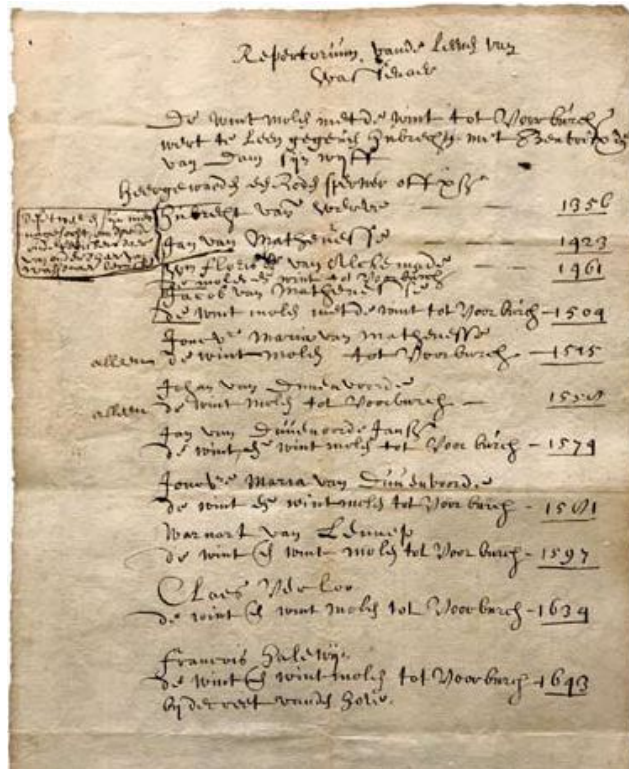

Afb. 6. Kaartje met de vaarroutes rond 1330 per vlotschuit of praam vanuit polder de Oost Negentig Morgen in Nieuwe Veen bij Nootdorp naar de abdijsloot bij Loosduinen. Bij Voorburg werd het verlaat gepasseerd en bij het laden en lossen van de vlotschuit werden turf-kruiwagens gebruikt.²¹

Voorburgs eerste windmolen

De eerste windmolens langs onze Hollandse kust waren korenmolens. Volgens de *Kroniek van Voorburg*¹² is 1461 de vroegste datering van een windmolen te Voorburg, maar uit het *Repertorium vande leenen van Wassenaer*¹⁴ blijkt dat het jaartal 1356 moet zijn. Dit jaartal past ook meer in het rijtje van de vroegste vermeldingen van windmolens in plaatsen langs onze kust: Willemskerke (1221) en 's-Gravenzande vòòr 1273¹⁵; Haarlem (1274) en Eikenduinen vòòr 1300¹⁶; Loosduinen 1300¹⁷; Haghe 1334¹⁸.

Afb. 7. Repertorium vande leenen van Wassenaer bestaande uit een lijst van leenmannen en -vrouwen voor het leen van de wind(koren)molen samen met het windrecht te Voorburg van 1356–1643.

Repertorium vande leenen van Wassenaer

De wint molen met den wint tot Voorburch wert te leen gegeven Hubrecht met Beatrix Adr van Dam sijn wijff

Heergewaeden een Roden sperwer off 10 Schellingen

Dese twee en sijn niet nagesocht, omdat de oude Registers daer van onder d'Heer van Wassenaer berusten.	Hubrecht vande Werve	--	--	1356
		Jan van Mathenesse	--	--
	Wm Florisdr van Alckemade de molen ende wint tot Voorburch		--	--

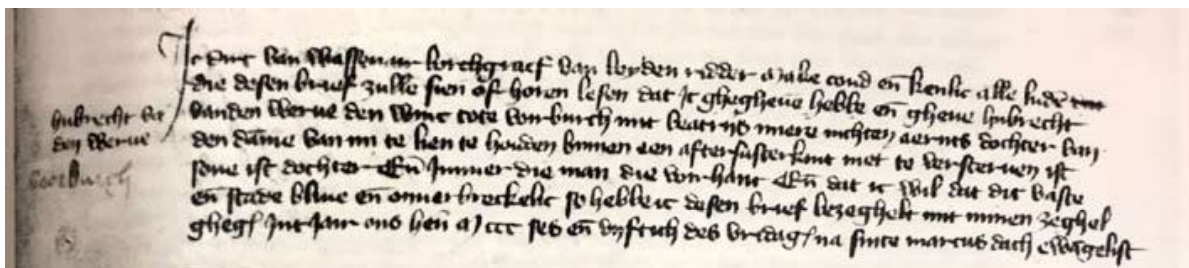
Afb. 8. Transcriptie van de eerste drie jaartallen uit dit repertorium.

Het genoemde repertorium gaat over korentienden, windrecht en molenpacht in Voorburg en in de Teijlingherbrouck. Verder bevat het een lijst van leenmannen en -vrouwen die in de periode 1356-1643 het leenrecht hadden van de Voorburgse molen met het daarbij behorende windrecht. (Afb. 7.) De leenman of -vrouw stelde de molenaar aan. Hij ontving als 'loon' een deel van het graan dat de boeren op de molen lieten vermalen. Het aldus verkregen graan maalde de molenaar voor zichzelf en maakte dat te gelde bij de bakkers. Dit zogeheten scheploon of *molster* bedroeg meestal 1/24 tot 1/16 deel van het te malen graan. De schepenen uit het dorpsbestuur bepaalden de omvang van de lokale korenmaat en de rentmeester van de graaf plaatste de korenmaat op de molen.¹⁹ Zo ging het althans in Domburg in 1310.²⁰

Bij de eerste twee leenmannen, vermeld in 1356 en 1423, werd *Voorburch* niet specifiek in het repertorium bijgeschreven, wel vanaf 1461 bij de daarop volgende negen leenmannen of -vrouwen. In de periode 1356-1423 stond volgens het repertorium in Voorburg één windmolen. Dat klopt, want zoals we later zullen zien werd de tweede windmolen bij Voorburg na 1423 opgericht als poldermolen.

Een Oorkonde uit 1356

In 1356 kreeg Hubrecht van de Werve (Heer van Huis De Werve te Voorburg) samen met zijn vrouw Beatrix Aerntsdochter van Damme de molen met het windrecht in leen van de Heer van Wassenaer. Uit nader onderzoek bleek die 'Heer' toen Dirk van Wassenaer te zijn. Deze Dirk was namens de graaf de leenheer

Afb. 9. Oorkonde uit 1356. Leenbrief van het windrecht verleend door leenheer Dirc van Wassenaer aan leenman Hubrecht van den Werve.²² De transcriptie staat hieronder.

Ic Dirc van Wassenaer borchgraef van Leyden ridder make cond ende kenlic allen liden die desen brief zullen sien of horen lesen dat ic ghegheven hebbe ende gheve Hubrecht vanden Werve den wint tote Voirburch mit Beatrix miere nichten Aernts dochter van den Damme van mi te lien te houden binnen een aftersusterkint niet te versterven ist sone ist dochter Ende immer die man die voirhant Ende dat ic wil dat dit vaste ende stade blive ende onverbreckelic so hebbe ic desen brief bezeghelt mit minen zeghel ghegheven int jair ons heren mccc ses ende vyftich des vridages na sinte Marcus dach ewangelist [26 april 1356]

van het gebied waarin Voorburg lag. Toen wij hier achter kwamen, konden wij de vindplaats van zijn archief achterhalen. Vanwege huwelijken in het verleden was dat archief terechtgekomen in dat van het kasteel Twickel. Het Nationaal Archief bezit kopieën van het Twickel-archief met daarin de oorkonde over het windrecht uit 1356. (Afb. 9.)

Met dat *niet te versterven* en de passage met die *voirhant* zal Van Wassenaer bedoeld hebben, dat het leen bij overlijden van het desbetreffende *aftersusterkint* niet aan de heer van Wassenaer moet terugvallen, maar leen moet blijven in de erfenis van dat *tanteskind*, of het nu een zoon of een dochter is – met wel de clausule dat daarbij de man altijd de voorrang moet hebben in het geval er een zoon én een dochter is, ook als die dochter dan wellicht ouder is dan de zoon.

Het is ook wel roerend dat Dirk van Wassenaer een nichtje, dat inmiddels binnen een ander geslacht is ingetrouwd, expliciet wil begunstigen en dat hij ook een dochter van haar laat erven mocht het niet anders kunnen. Dat dat kind dan tot die andere familie behoort en niet meer een echte Van Wassenaer is, neemt hij op de koop toe: het is van zijn nichtje, daar gaat het hem om.

Desondanks bleef de molen leenrechtelijk toebehoren aan de *heren van Wassenaer*. In 1423 leende Jan Woutersz. van Mathenesse (ook Heer van Huis De Werve te Voorburg²³) de molen met de wind van leenheer Jan van Wassenaer (eerste Heer van Voorburg²⁴). In 1461 leende jonkvrouw Willemijn Florisdr. van Alkemade de molen met de wind van genoemde

leenheer Jan van Wassenaer (of zijn zoon Philips van Wassenaer als tweede Heer van Voorburg). Willemijn was de vrouw van Jan Woutersz. van Mathenesse en de kleindochter van Floris van Alkemade, de (mede) initiatiefnemer van de twee vroegste windpoldermolens in 1407/1408 (zie verder).²⁵

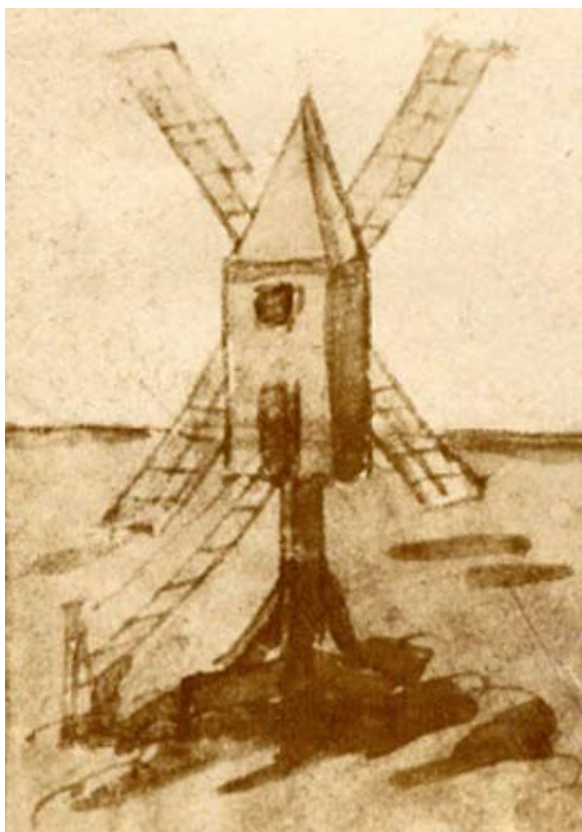
Bouwworm korenmolen uit 1356

Op een oude kaart van het dorpje Wassenaer uit 1550²⁶ staat een vermoedelijk oude bouwvorm van de standerdmolen in dat dorpje afgebeeld (afb. 10). Op die afbeelding zijn de wieken dwarsgetuigd getekend.²⁷ Deze bouwvorm is als basis gebruikt voor mijn afbeelding 12, een tekening van de eerste windmolen te Voorburg.

Zoals op afbeelding 3 is te zien stond deze *Core Mole* tussen de woorden ‘Matenes’ en ‘Voorburch’ op het kleine duingebied ten westen van het dorpje Voorburg. Het duintje behoorde tot het landgoed van de ridderhofstad Huis De Werve. Huis De Werve werd later Matenes genoemd. Naar gegevens van de korenmolen tussen 1356 en 1683 is nog weinig gezocht, maar in 1461 werd de molen door timmerwerk hersteld alsmede voorzien van een nieuwe molensteen.²⁹

Korenmolen periode 1683–1916

In 1683 werd de molen door François van Halewijn³⁰, heer van Huis De Werve, vervangen door een nieuwe standerkorenmolen (Afb. 14). In 1730 is er voor het eerst sprake van een stellingmolen. (Afb. 16.) Wanneer de tweede standerdmolen werd vervangen door de laatste bouwvorm moet verder worden uitgezocht.

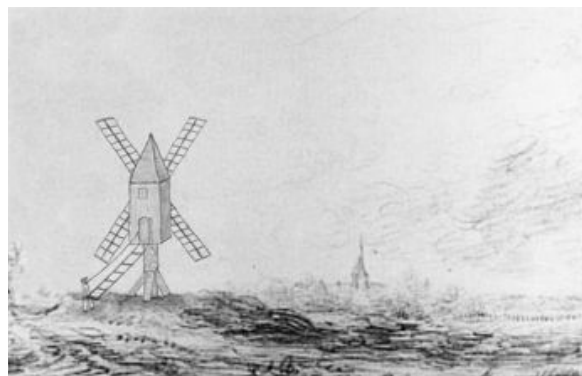

Afb. 10. Bouwvorm van de standerdmolen in het dorp Wassenaar, getekend op een oude kaart uit 1550.

Afb. 12. Impressie van Voorburgs eerste windmolen uit 1356 op een van de duintjes langs de oude Achterweg met de kerktoren (±1460) op de achtergrond. De bouwvorm van de molen is nagetekend van het molen-detail op de kaart van Wassenaar uit 1550. (Tekening van de auteur).³¹

Afb. 11. Familiewapen van de Van Wasse-naers. Beide molenwijken symboliseren het eigendom van het recht op de wind.²⁸

Afb. 13. Detail van een kaart uit 1643³²: 'Huis De Werve in Voorburg' (Thuis te Matenes) met rechts daarvan aan de Parkweg de wind(koren)molen in Voorburg. De Achterweg bestond niet meer zoals die nog op afbeelding 3 is te zien.

Afb. 14. Gedenksteen van de korenmolen van Voorburg met de tekst: DIT IS IN VOORBURCH, 1691. Afgebeeld is de in 1683 opgerichte opvolger van de oude standerdmolen uit 1356. (Bron³³. Locatie gedenksteen: Depot Museum Swaensteyn te Voorburg. Breedte ±75cm, gewicht ± 30kg.).

Afb. 15. Bestaande gevelsteen met een maalsteen-fragment ter nagedachtenis aan de in 1916 gesloopte korenmolen van Baas. Locatie: Parkweg 7 in Voorburg, tegenover de Zwartelaan en ook met Google Street View te bekijken. (Foto van de auteur).

Afb. 16. Stellingmolen van Baas in 1730 met de Oude Kerk en de Franse Kerk.³⁸

De stellingmolen genaamd Molen van Baas werd in 1916 afgebroken. Afbeelding 17 werd nog net voor zijn afbraak geschilderd. Op de Parkweg nummer 7 in Voorburg tegenover de Zwartelaan is een gevelsteen in de gevel aangebracht ter nagedachtenis aan deze oude molenlocatie uit 1356. (Afb. 15.)

Eerste poldermolen in de Teijlingherbrouckpolder

Vlaanderen had in 1316 de primeur van de allereerste door wind aangedreven molen die water opvoerde: de *hoesse molen* of *vennemolen*, gelegen in Bourgoyenmeersen bij de Leie op de grens Drongen-Gent.³⁴ In Nederland waren het Floris van Alkemade en Jan Grietensoen uit Leiden die in 1407/08 te Alkmaar en Zoeterwoude de eerste Hollandse door wind aangedreven poldermolens oprichtten.³⁵

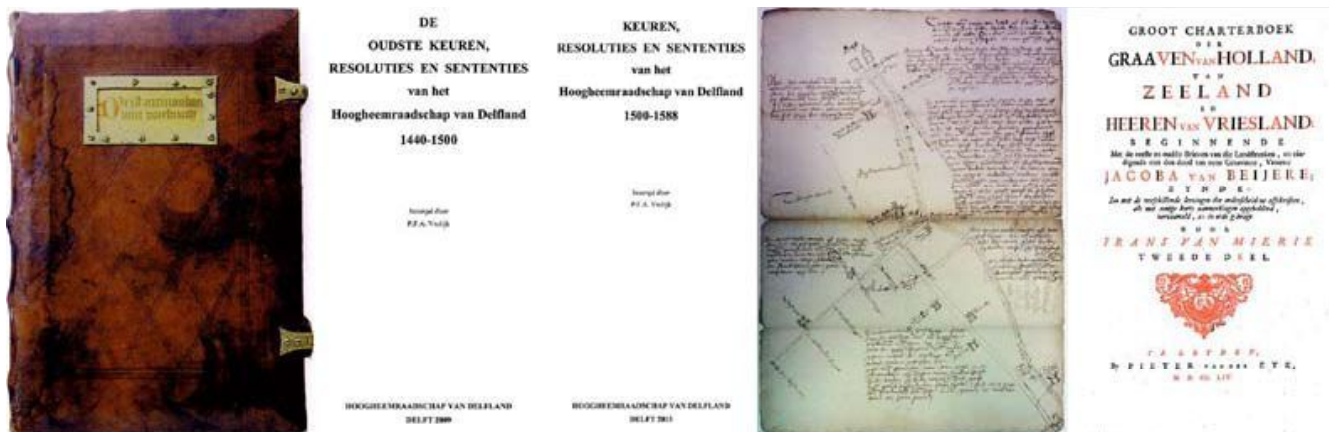

Afb. 17. Winterlandschap met de korenmolen van Baas in 1916, het jaar waarin de molen werd afgebroken. (Louis Apol, collectie Museum Swaensteyn, Voorburg).

Uit een oorkonde in het oudste keurboekje van Delfland³⁶ kon worden opgemaakt, dat de eerste door wind aangedreven poldermolen in de Teijlingherbrouckpolder werd opgericht, en wel vóór 8 oktober 1443. Of het hier de *Kerckmoelen* of *Oostmoelen* betref is niet duidelijk. Deze twee poldermolens staan met die namen getekend op een kaart uit 1550.³⁷ (4^e fragment Afb. 18.). In latere tijden veranderden hun namen. Zo stonden zij op de kaart van Floris Balt-hasar uit 1610–1615 (Afb. 4.) vermeld als de Dorp Mole en de Oost Mole. Ook werd Kerelsmolen als naam gebruikt voor de Dorp Mole en vanaf de Krui-kiuskaart uit 1712 raakten West en (Nieuwe) Oost-molen in gebruik.

We gaan nu aan de hand van oude bronnen, getoond in afbeelding 18, proberen meer te weten te komen

Afb. 18. Vijf oude bronnen. Links: het *Memoriboec van Voirburch (1338) 1435–1566*; 2^e en 3^e fragment: Keuren, Resoluties en Sententies 1440–1588; 4^e fragment: een van de oudste kaartschetsen van de *Delftsche-, Leidsche- en Haagsche Vliet* uit 1550; rechts: *Groot Charterboek, Mieris (1754)*.⁴²

de *Binchorst-moelen* in 1461: die kunnen het dus niet zijn. Naar later zal blijken verwees ‘moleneer’ ook niet naar de besproken korenmolens uit 1356.

De betekenis van het woord ‘weer’ als onzijdig zelfstandig naamwoord is volgens het *Woordenboek van de Nederlandse Taal*⁴⁰ een ‘landstrook gelegen tussen twee sloten’. Omdat er geen enkele relatie met de korenmolens is gevonden en in de Tedingebroekpolder een parallelle slotenstructuur lag, is dit gegeven voor ons doorslaggevend. We concluderen hieruit, dat de eerste poldermolen in de Tedingebroekpolder er al vòr 1438 moet zijn opgericht. Dat is minstens vijf jaar eerder dan tot nu toe kon worden aangenomen op basis van het oudste keurboekje.

Locatie van de eerste poldermolen

In het oudste keurboekje van Delfland lezen we op pagina 43 een tweede citaat: *Ende den watersloot van Teylingerweer ter molen toe achtevoeten wijt*. Omdat er maar één sloot vanuit de polder naar de molen liep was deze ‘watersloot’ de molensloot van *Teilingher Broeck*. Dit brengt ons echter niet naar de locatie van de eerste poldermolen. Uit een oorkonde uit 1486⁴¹ blijkt dat er tenminste 48 jaar na de oprichting van de eerste poldermolen besloten werd om een nieuwe deur in de *Voirburchse sluys* te plaatsen. Daneel Roellofsz. nam het werk aan voor zes pond en vijf shillings. Met andere woorden: de bouw van een sluis bij Voorburg is vòr 1486 geschied.

Overtoom en naam van de Oostmoelen

Voordat we aan de conclusie komen waar de eerste poldermolen in de Tedingebroekpolder moet hebben gestaan nog enkele aspecten betreffende de Oostmoelen. Op afbeelding 19 hebben we het detail van de Oost mole sterk vergroot en zien we warempel een met spierkracht aangedreven overtoom waarmee scheepjes over de polderkade konden worden getrokken. De scheepjes konden dan via de voorwaterloop (tussen Vliet en Oost mole) onder een bruggetje in de Westvlietweg de Vliet op- en afvaren. Indien de *Oostmoelen* de eerste molen zou zijn geweest, waaraan werd zijn naam dan ontleend? Hij lag vanuit het oostelijk deel van Voorburg gezien aan de overkant van de Vliet in de Tedingebroekpolder, dat wel, maar je had hem ook meer toepasselijk Vliet-, Goo- of Goemolens kunnen noemen, omdat deze woorden al veel in het *Memoriboec* voorkwamen. Maar als het niet gaat om de eerste, maar om de tweede poldermolen, dan was zijn ligging ten oosten van de *Kerckmoelen* een goede reden geweest voor zijn naamgeving.

Conclusie locatie van de eerste poldermolen in de Tedingebroekpolder

Al met al is er geen sluitend bewijs gevonden of de *Kerck*- of de *Oostmoelen* de eerste poldermolen in de Tedingebroekpolder is geweest. De volgende overwegingen leiden wel tot de meest aannemelijke locatie, namelijk die van de *Kerckmoelen*:

- 1) Uit het *Memoriboec* bleek dat de Voorburgenaren veel grond bezaten in het gebied van de Tedingebroek. In 1334/35 was er al sprake van een sluis in een van de afwateringssloten in de Tedingebroekpolder voor het per schip vervoeren van landbouwproducten en turf.

Afb. 19. *Overtoom bij de Oost mole in 1597. Sterk vergroot detail van de Oost mole langs de Vliet met een overtoom afgebeeld naast de molen om scheepjes over de polderkade te trekken. Deze stroken land tussen Vliet en Veenweg behoorden ook aan de abdij van Loosduinen en zijn op het kaartje op afbeelding 6 aangeduid als ‘abdij-landbouw’.*⁴³

